

مصارف موقوفات اسلامی؛ متنوع و کارآمد

(با بررسی اسناد موقوفات استان اصفهان از عصر صفوی تاکنون)

سید صادق حسینی اشکوری

پیشگفتار

گسترده‌ی فرهنگی فرهنگ «وقف» در میان انسانها و وجود آن در دینها و آیینهای مختلف بر محققان پوشیده نیست. در نگاهی عمیق به فرهنگ وقف و دیدگاه واقفان در می‌یابیم که این فرهنگ فرهنگی است اصیل، گسترده و بسیار کهن.

این فرهنگ پر تنوع و کهن دارای جذابیتها و قابلیت‌هایی است که علاوه بر اینکه می‌تواند مورد استناد مورخان و دین پژوهان قرار گیرد، کلاس درسی است برای واقفان هم عصر که نیازها را سنجیده و نیازهای جدید را نظاره کنند و با بینشی کامل، مصارف موقوفه خویش را بر آنچه ضروری تر می‌بینند قرار دهند. وجالب آنکه حرفهای ناگفته وقف بسیار فراتر از گفته هاست و بررسی زوایای مختلف وقفنامه‌ها مجالهای فراوان می‌طلبد.

در حوزه مطالعات ایرانی با مطالعه‌ای که در سالهای اخیر بر موقوفات ایران - وبالخصوص وقف نامه‌های استان اصفهان - داشته‌ام دریافته‌ام که اکثر موقوفات ایرانی هنوز در مجامع علمی مطرح نشده‌اند، یعنی در واقع هنوز اکثر این وقفنامه‌ها که در تصرف اداره‌های اوقاف هر استان در ایران یا در تصرف افراد مختلف قرار دارند منتشر نشده‌اند تا مورد مطالعه قرار گیرند.

مقاله حاضر مروری است بر نوع مصارفی که در موقوفات اسلامی طی حدود چهار قرن از عصر صفوی تاکنون متداول بوده است.

با توجه به کثرت موقوفات اسلامی در این مقاله فقط به کشور ایران آنهم فقط به استان اصفهان پرداخته ایم. اگر به استقصای انواع مصارف در موقوفات اسلامی بپردازیم به دهها نوع مصرف دیگر می رسیم، ولی با نگاه به مصارف حاضر (بیش از ۱۳۰ مصرف)، نوع بقیه مصارف نیز تا حدودی مشخص می شود.

نکته مهم در این مقال آن است که:

اولاً: ما به صورت موضوعی بدین مصارف نگاه می کنیم. البته می توان نگاه تاریخی نیز به مصارف اوقاف نمود و نحوه تبدیل مصارف یا مهمترین مصرفها را در هر قرن و دوره مورد نگاه علمی قرار داد که آن مجال دیگری می طلبد.

ثانیاً: تمامی اسنادی که مورد بررسی قرار گرفته مربوط به موقوفات شیعی است، لذا زمینه را برای مطالعات شیعی در حوزه وقف بیشتر فراهم می نماید.

ثالثاً: هدف استقصای کامل موارد مصارف - حتی در مورد موقوفات اصفهان - نیست، بلکه فقط نشان دادن تنوع مصارف موقوفات است. بنابراین شما با نگاه به مصارف موقوفات اصفهان شاهد مصارف دیگری نیز خواهید بود.

رابعاً: برای مستند نمودن گفته های خود عین عبارت بعضی از وقف نامه ها را درج خواهیم نمود. چون ذکر تمامی موارد، مقاله را از حجم فعلی خارج می نماید در اکثر موارد، به ذکر یک یا چند موقوفه با سال وقف و محل موقوفه بسنده کردیم. کلیه اسناد حاضر در اداره کل اوقاف و امور خیریه استان اصفهان موجود است و نگارنده این مقال، آنها را شخصاً از نزدیک مطالعه نموده است.

مصارف موقوفات

۱. امور دینی

الف - عزاداری

اگر نگرشی آماری به مصارف موقوفات در چهارصد ساله اخیر داشته باشیم چه از جهت کیفیت و چه از جهت کمیت، التفات واقفان به قضیه تعزیه داری سالار شهیدان حضرت ابا عبد الله الحسین علیه السلام وشهدای کربلا، وبرقراری مجالس سوگ و عزا و اطعام در این مجالس را در رأس دیگر موقوفات می بینیم.

این نگرش، خود حاکی از ایمان شیعیان به تأثیر مستقیم برپایی این مراسم - در طول سال خصوصاً در ایام محرم و صفر - بر روح و روان و دین و دنیای آنان دارد.

در لابلای موقوفات چه بسا که تمامی درآمد و عائدی موقوفه که گاهی بسیار کلان است برای برپایی روضه خوانی و تعزیه داری در نظر گرفته شده است. دقت در موقوفات و مقایسه مصارف با یکدیگر، تصدیقگر این گفتار خواهد بود.

گرچه دامنه این تحقیق در مورد موقوفات اصفهان می باشد ولی نگارنده با مراجعه به وقفنامه های

متفرقه مربوط به دیگر مناطق ایران نیز به قطع دریافته که در هیچ منطقه وسیع از مناطق ایران اسلامی، موقوفاتی نیست مگر آنکه بخشی از آن در رابطه با عزاداری اهل بیت رسول گرامی اسلام حضرت محمد صلی الله علیه و آله می باشد.

اکنون به مواردی از این مصارف اشاره می نماییم:

۱. روزه خوانی و تعزیه داری سید الشهداء علیه السلام (موقوفه اراضی محله فتح آباد خوزان سال ۱۳۳۸ هـ ق): و منضمت آن کلا من القدیم الی الآن من دون الوضع و استثناء جزئی از آن از جهت برپا داشتن روزه خوانی و تعزیه داری حضرت خامس آل عبا صلوات الله و سلامه علیه که همه ساله آنچه از دو قطعه مسطوره عاید شود بعد از وضع مخارج لازمه از جهت بقاء عین و برپا بودن اصل بقیه بالتمام به مصارف و مخارج روزه خوانی و تعزیه داری حضرت سید الشهداء مصروف شود.

۲. عزاداری امیر مؤمنان علی علیه السلام (موقوفه شاه سلطان حسین سال ۱۱۲۳ هـ ق): در روز بیست و یکم ماه مبارک رمضان صرف روزه خواندن و لوازم تعزیه حضرت سید الاوصیاء حافظ اسرار الانبیاء قالع باب خیبر نایب جناب خیر البشر مظهر العجائب صلوات و سلامه علیه . .

۳. عزاداری حضرت زهرا سلام الله علیها (موقوفه بخشی از قریه قهشافران سال ۱۳۲۲ هـ ش): و در هر سالی معادل یک هزار ریال از عائدی دو دانگ مرقوم در ایام وفات حضرت صدیقه طاهره (در صورتی که از موقوفه هرستان که همین مصرف در وقف نامه آن قید شده به مصرف روزه نرسیده باشد) صرف مخارج روزه خوانی و عزاداری آن حضرت و اولاد طاهرین آن حضرت در مدرسه مرقومه بشود.

۴. روزه خوانی و سوغواری برای اهل بیت پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) (موقوفه ملکی در شهرضا سال ۱۳۵۹ هـ ش): ثانیاً: همه ساله مراسم تعزیت حضرت خامس آل عبا و سایر ائمه هدی علیهم السلام و لیالی قدر (شبهای ۱۹ و ۲۱ و ۲۳ ماه مبارک رمضان) در مسجد مذکور برگزار و هزینه متعلقه متعارف از محل درآمد موقوفه موصوفه تأدیه گردد.

۵. دهه عاشورا

گرچه این مورد، از موارد تعزیه داری برای سید الشهداء علیه السلام می باشد، ولی در بعضی از اسناد، عزاداری مقید به دهه اول محرم الحرام شده است.

(موقوفه مزرعه قلعه خان و حسن آباد قهاب سال ۱۲۷۸ هـ ق): در دهه عاشورای محرم الحرام سه نفر روزه خوانی در مسجد جامع بشود و دوازده تومان داده شود . .

۶. انعقاد مراسم دینی و مذهبی (موقوفه حاج محمدحسین فلامرزیان سال ۱۳۹۰ هـ ق) (۱۳۴۹ هـ ش)

۷. خواندن زیارت عاشورا (موقوفه مزرعه قلعه خان و حسن آباد قهاب سال ۱۲۷۸ هـ ق)

۸. زیارت شهدای کربلای معلی (موقوفه زبیده بیگم دختر شاه سلیمان صفوی سال ۱۱۰۷ هـ ق): و هکذا هر ساله مبلغ پنج تومان است و شخص شیعه صالح متدینی را در کربلای معلی تعیین نمایند که

هر شبانه و روز به نیت واقفه محترمه زیارت حضرت سید الشهداء و امام الاتقیاء ابا عبد الله الحسین علیه التحیة و الثناء با زیارت حضرت عباس و جمیع شهداء رضوان الله علیهم اجمعین از قرب با نماز زیارت به عمل آورد و مقرری او از یک ثلث حاصل موقوفات است .

ب - عبادت

۹. نماز و روزه (موقوفه خانات عباس آباد سال ۱۲۲۰ هـ ق)

در این سند واقف صوم و صلاة را از متولی خواسته که برای خود واقف خوانده شود. عبارت سند چنین است: و چهار هشت دیگر را به جهت واقف، صوم و صلاة از شخص مؤمنی استیجار نموده هر ساله، و هرگاه کفایت به صوم نکند، هر قدر که باشد، از برای صلاة در سه ماه یا شش ماه، باید بگیرد و باید متولی تخلف نورزد.

۱۰. نماز هدیه بر معصومین علیهم السلام (موقوفه دکان زغالی سال ۱۳۲۳ هـ ق)

۱۱. زکات فطره (موقوفه شاه سلطان حسین سال ۱۱۲۳ هـ ق)

۱۲. نماز زیارت (موقوفه زبیده بیگم دختر شاه سلیمان صفوی سال ۱۱۰۷ هـ ق)

۱۳. تصحیح قرائت (موقوفه حاجیه بیگم فریدنی سال ۱۳۲۰ هـ ق): و یک سهم دیگر را . . احسان به کسی که همه روزه ذکر مسایل و تصحیح قرائت و بیان اصول دین اتنی عشریه و عقاید حقه و فضایل اهل بیت سلام الله علیهم در عرض سال به جهت مردم کند.

۱۴. بیان احکام و پاسخ به مسائل شرعیه (موقوفه باغات قریه ماران برزون سال ۱۳۱۶ هـ ق): . . در مسجد ذکر الله که صرف ذکر فضائل و آثار و مراثی ائمه هدی سلام الله علیهم و بیان احکام و مواظ نمایند . . . هرگاه اهل منبر نباشند، خودشان به منبر نمی روند، به ذاکرین صحیح خوان معتمد بدهند که در مسجد مزبور منبر برونند و روضه خوانی و وعظ و بیان احکام نمایند.

۱۵. منبر و موعظه (موقوفه باغات قریه ماران برزون سال ۱۳۱۶ هـ ق)

۱۶. عید غدیر (موقوفه باغ دلگشا سال ۱۱۹۰ هـ ق)

این سند و اسناد مشابه، گرچه ممکن است در موضوع « اطعام » درج گردد ولی تفکیک نمودن آن به جهت جلب توجه به موضوع غدیر خم بوده که واقف خوش اعتقاد، فقط موقوفه را خاص این روز بزرگ وقف نموده تا شیعیان امیر مؤمنان علی علیه السلام در روز عید غدیر خم اطعام گردند.

نیز: (موقوفه شاه سلطان حسین سال ۱۱۲۳ هـ ق): که در روز عید غدیر که هیجدهم شهر ذی الحجة الحرام و عید اعظم است به دستور در مدرسه مبارکه مزبوره صرف شیلان و اطعام نمایند.

(موقوفه خانم قزوینی سال ۱۳۷۱ هـ ق): و درآمد سهمیه املاک کفشان و باغ و توابع آنرا صرف

اطعام مؤمنین و فقراء در عید غدیر، و افطار صائمین در ماه رمضان . .

(موقوفه رقبات نجف آباد سال ۱۲۸۵ هـ ق): در هر سال عید غدیر طبخ نموده به فقراء و ارحام داده

باشند مبلغ سه تومان رایج خزانه.

(موقوفه کوی بیدآباد سال ۱۳۷۶ هـ ق و ۱۳۳۶ هـ ش): و پرداخت وجه جهت معاش طلاب و اطعام فقرا یا پرداخت وجه آنها در روز عید غدیر.

۱۷. مراسم ختم اموات (موقوفه حاج محمدحسین فلامرزبان سال ۱۳۹۰ هـ ق و ۱۳۴۹ هـ ش)
۱۸. قرائت (تلاوت) کلام الله مجید (موقوفه باغات لنجان و ماربین سال ۱۳۵۲ هـ ق و ۱۳۱۲ هـ ش)

۱۹. حافظان قرآن کریم (موقوفه مزرعه مرزباد ارجستان سال ۱۳۳۷ هـ ش)
۲۰. ختم کلام الله مجید

توجه بدین نکته ضروری است که باید بین ختم کلام الله مجید و تلاوت یا قرائت آن فرق قائل شد، چنانچه در وقف نامه ها نیز به دو گونه آمده و بعضاً شرائط خاصی برای ختم کننده یا قاری قرآن ذکر شده است.

(موقوفه درب باغ قلندران سال ۱۱۸۸ هـ ق): که استیجار صوم و صلاة از عارفین به مسائل و ختم کلام الله مجید به جهت واقف نماید، یک ثلث.

۲۱. وظایف مقدس (موقوفه خان انارفروشان سال ۱۰۵۷ هـ ق)
۲۲. دعا خوانی (موقوفه بخشی از قریه قهشافران سال ۱۳۲۲ هـ ش)
۲۳. قربانی روز عید اضحی و ۲۴. صلوات در روزهای جمعه در (موقوفه خانم قزوینی سال ۱۳۷۱ هـ ق)

۲۵. صدقات (موقوفه دکان زغالی سال ۱۳۲۳ هـ ق)
۲۶. تبلیغات اسلامی و ۲۷. جلسات معنوی در (موقوفه باغی در ماربین سال ۱۳۷۴ هـ ش)

۲. امور علمی

آنگاه که اولین آیه نازل شده بر قلب نبی مکرم اسلام صلی الله علیه و آله «اقرأ باسم ربك الذي خلق» بود، رفته رفته همگان دانستند که در فرهنگ اسلامی، طلب علم و عالمان دینی ارزش بسیار زیادی دارند. آیات و احادیث وارد در فضیلت علم و شناختن منزلت و مقام عالمان بقدری زیاد است که درباره آن کتابها تألیف شده است. در فرهنگ وقف نیز که همواره بخشی از فرهنگ و تمدن عظیم اسلامی بوده، ارزش علم و دانش از نگاه تیزبین واقفان دور نبوده است. بخشی از این توجه را در موقوفات اسلامی شاهدیم.

۲۸. دانش آموزان بی بضاعت (موقوفه خانه ای در باغ کربلائی عنایت در بخش پنج اصفهان، سال ۱۳۷۶ هـ ش)

۲۹. کتابخانه (موقوفه مسجد امام صادق علیه السلام در اصفهان سال ۱۳۶۶ هـ ش): .. ناحیه سه اصفهان به صورت ساختمان درآمد (در نامه مزبوره قید گردیده فقط به منظور استفاده مجموعه خیریه مسجد ساخته شده) را که به منظور کتابخانه و سایر امور خیریه مربوط و محل مورد استفاده قرار داده شود با توضیح به این که مسجد مزبور معروف به مسجد حضرت امام جعفر صادق می باشد ..

(موقوفه فشارکی زاده سال ۱۳۷۶ هـ ش) : موقوف علیه: بر مصالح عامه جهت استفاده کتابخانه دارالقرآن سپاه پاسداران منطقه اصفهان طبق مفاد وقف نامه مرقوم. عین موقوفه عبارت است از کتب ذیل الذکر ..

۳۰. آموزش تجوید و روخوانی قرآن (موقوفه جنب مسجد کمر زرین و سر بازار غاز سال ۱۱۱۰ هـ ق)

۳۱. محصلین مطلقاً (دینیہ و جز آن) (موقوفه نقشینه در خصوص حسینیه مسجد جامع اصفهان سال ۱۳۴۳ هـ ق) و نیز (موقوفه مزرعه اشرف آباد سال ۱۳۷۲ هـ ق و ۱۳۳۲ هـ ش)

۳۲. تأسیس مدرسه (موقوفه باغ ظلّ السلطان سال ۱۳۳۹ هـ ق) : ناچار برای تحصیل علوم و تکمیل آن دارالتعلیمی لازم و تا این عهد در این خطه که دارالعلم بوده، کسی عطف نظر توجهی به تأسیس یک مدرسه متوسطه نداده تا در این موقع که توفیقات یزدانی و تأییدات سبحانی شامل .. میرزا صارم الدوله، دامت شوکتہ .. گردید . لذا در این وقت حضرت اشرفش به طیب خاطر و در حال استجماع جمیع شرایط صحه عقد، وقف صحیح شرعی و حبس مخلد صریح اسلامی فرمودند تمامت و کلیت شش دانگ یک باب عمارت معینه مشخصه معلومه واقعه در باغ نو اصفهان ملکی متصرفی خود را ... بدون استثناء شیئی از آن ها به نام مدرسه متوسطه برای تحصیل علوم مشروعه متداوله متعارفه در هر عصری، مخصوصاً مسائل شرعیه و احکام دینیہ با رعایت قوانین [و] مقررات وزارت معارف دولت اسلامی هر عصری ..

۳۳. خرید کتاب (موقوفه مزرعه رجب آباد سال ۱۳۰۰ هـ ق) و نیز (وصیت نامه حاجی محمدصادق سال ۱۳۰۶ هـ ق)

۳۴. توسعه مدارس (موقوفه مزرعه رجب آباد سال ۱۳۰۰ هـ ق) : آنچه هست نصفی سرکار متولی به جهت خود بردارند و نصفی کتاب خریده شود و وقف نمایند به نحوی که صلاح دانند سرکار متولی .

۳۵. آموزش قرآن مجید (موقوفه باغی در ماربین سال ۱۳۳۲ هـ ش)

۳۶. شهریه دادن به طلاب (موقوفه قریه ادریان سال ۱۳۷۳ هـ ق)

۳. تهیه مواد غذایی و اطعام

(۳۷. تهیه مواد غذایی برای تعزیه داران) - (۳۸. کلوچه) - (۳۹. شربت) - (۴۰. چای) - (۴۱. قهوه) - (۴۲. سفره داری) - (۴۳. نان) - (۴۴. حلوا) - (۴۵. حلیم) - (۴۶. علیق)
موارد فوق در موقوفه های ذیل تصریح شده است.

(موقوفه شاه سلطان حسین سال ۱۱۲۳ هـ ق) ؛ (موقوفه مزرعه قلعه خان و حسن آباد قهاب سال ۱۲۷۸ هـ ق) ؛ (موقوفه معصوم آباد قمشه سال ۱۳۱۱ هـ ق) ؛ (موقوفه قریه باطن سال ۱۲۷۸ هـ ق) ؛
موقوفه دکاکین قرب مسجد ذوالفقار و دروازه اشرف سال ۱۲۷۲ هـ ق)

۴۷. افطاری (ضمیمه موقوفه زبیده بیگم سال ۱۳۳۴ هـ ق) ؛ (موقوفه رقبات نجف آباد سال ۱۲۸۵ هـ ق) ؛ (موقوفه مزرعه شریف آباد برخوار سال ۱۳۸۱ هـ ق و ۱۳۴۰ هـ ش)

۴۸. اطعام در موارد فراوان مانند (موقوفه شاه سلطان حسین سال ۱۱۲۳ هـ ق)؛ (موقوفه چهارسوق و لبنانین سال ۱۳۸۴ هـ ق)؛ (موقوفه کاروانسرای خیابان شاهپور سال ۱۳۲۹ هـ ش)؛ (موقوفه توابع بلوک برخوار سال ۱۲۹۴ هـ ق)

۴۹. طبخ سمنو (موقوفه ای در سعادت آباد سال ۱۳۱۹ هـ ق)؛ و کافه متعلقات و منضعات شرعیه آن محدود به حدود اربعه ذیل الورقه . . . را بر حضرت صدیقه طاهره فاطمه زهرا سلام الله علیها که همه ساله منافع هر قدری که عاید شود سمنو طبخ شود و به عامه دوستان آن بزرگوارها تقسیم نمایند.

۵۰. ذبح گوسفند (موقوفه رقیات نجف آباد سال ۱۲۸۵ هـ ق)؛ در هر سال عید قربان گوسفند خریده ذبح نمایند و به فقراء و ارحام داده باشند مبلغ یک تومان رایج خزانه.

۵۱. قند (موقوفه مزرعه سرهنگ آباد سال ۱۳۱۶ هـ ق)؛ در مراتب و مصارف روضه خوانی آن مولی علیه آلاف السلام از وجوهات از قبیل قند و چائی . .

۵۲. طبخ آش (موقوفه دشت دهریز از قریه خور بیابانک سال ۱۲۴۴ هـ ق)؛ به این که منافع و مداخل میاه و ملک مذکور را در قریه مسطوره همه ساله در ماه مبارک رمضان در روز ۱۹ یا ۲۱ متولی وقف چهار من برنج و صد درم روغن بنگ بیابانک در هر جا و مکانی که تعزیه آن جناب بر پا می شود آش نموده به تعزیه داران و تعزیه خوانان بخوراند.

۴. امور انسانی عام المنفعه

این دسته از مصارف را می توان علاوه بر انگیزه های مذهبی که گذشت (مانند اطعام عزاداران)؛ امور «فرامذهبی» و امور «انسانی» عنوان کرد. اسلام همواره خواهان رعایت امور بشردوستانه در ارتباطات اجتماعی بوده که تفصیل آن ، در این مختصر نمی گنجد. از این رو مسلمانان نیز بخشی از دارایی خود را به کارهای عام المنفعه و خدمات انسانی اختصاص داده اند. از آن جمله موارد ذیل است:

(۵۳ . یخ) - (۵۴ . سقاخانه) - (۵۵ . آب یخ)
(موقوفه یخچال محله گلبهار سال ۱۳۴۸ هـ ق)؛ و سر حَمّام ها یخ بگذارند که در تابستان به مصرف فقرا و اهلالی محل برسد.

(موقوفه کوی بیدآباد سال ۱۳۷۶ هـ ق) (۱۳۳۶ هـ ش)؛ به مصارف تعزیه داری خامس آل عبا و مصرف یخ در سقاخانه مسجد.

(موقوفه رباط شمس آباد سال ۱۳۴۲ هـ ق)؛ هر چه شد همه ساله در ایام تابستان یخ ایتباع نمایند و در سقاخانه های شهر اصفهان بیندازند هر کجا نافع و ازدحام مردم بیشتر است مقدم دارند، و تخلف نمایند الی ان یرث الله الارض و الله خیر الوارثین.

(موقوفه دکان زغالی سال ۱۳۲۳ هـ ق)؛ و یک سهم آن را در فصل زمستان یخ ایتباع نمایند که فصل بهار و تابستان در سقاخانه ریخته شود.

(موقوفه دکان سلمانی محله جمال کله سال ۱۳۰۶ هـ ق)؛ تتمه ثلث آن مرحوم باقی بود و حسب

القرار، موصی بنا داشتند که وجه مرقوم را در چند سالی قدری شمع و روغن چراغ و یخ به جهت سقایت در فصل تابستان در مسجد مرقوم صرف نمایند و این قلیل وجه به اندک زمانی تمام باشد، زیاده از ده سال طول نمی کشد . . .

(موقوفه باغات لنجان و ماریین سال ۱۳۵۲ هـ ق) : مصرف افطار ماه رمضان و یخ تابستان نیم عشر .
(موقوفه معصوم آباد قمشه سال ۱۳۱۱ هـ ق) : و در هر سنه به معادل یک تومان از قرار ذیل بیست و چهار نخود ده عدد یک تومان یخ گرفته در لیالی جمعات در سقاخانه ها ریخته که عموم مسلمین شرب و صرف کنند.

(موقوفه بست چهارباغ سال ۱۲۷۵ هـ ق) : و آن چه از دو درب دکان عاید شود مصرف سقاخانه به جهت یخ و آب کش و دلو و طناب آن نمایند . .

۵۶ . یاری مستمندان (موقوفه مزرعه شریف آباد برخوار سال ۱۳۸۱ هـ ق)

۵۷ . مساعدت رعایا (موقوفه باغستان اردستان سال ۱۳۱۸ هـ ق)

۵۸ . آب انبار (تأسیس یا نگهداری) (موقوفه باغستان اردستان سال ۱۳۱۸ هـ ق)

۵۹ . بیمارستان (موقوفه قلعه لنجان سال ۱۳۴۰ هـ ق)

۶۰ . دارو و درمان (معالجه بیماران) (موقوفه خانه ای در چهارباغ صدر خواجه سال ۲۵۳۷ شاهنشاهی)

۶۱ . حمام سازی و ۶۲ . تعمیر حمامها (موقوفه مزرعه اشرف آباد سال ۱۳۷۲ هـ ق) و نیز (موقوفه مزرعه گندم آباد سال ۱۳۳۶ هـ ق)

۶۳ . پل سازی، ۶۴ . آب انبارسازی و ۶۵ . حفر چاه (موقوفه مزرعه اشرف آباد سال ۱۳۷۲ هـ ق و ۱۳۳۲ هـ ش) : ساختن یا تعمیر حمام و ساختن و تعمیر پل و حفر چاه آب و ساختن آب انبار برای خوراک و زراعت در زمانی که لازم و مقتضی باشد.

۶۶ . صلاحدید متولی

موارد زیادی در وقفنامه ها، امر مصرف موقوفه به صلاحدید متولی موکول شده است. فحوص در بین موقوفات نشان می دهد که غالباً بخشی از موقوفه بدین صورت لحاظ شده، یعنی بانی و واقف بخشی از مال موقوفه را که غالباً بخش اعظم آن می باشد برای مصرف یا مصارف خاصی در نظر گرفته سپس برای بخش باقی مانده تصریح نموده که متولی می تواند به مصارفی که صلاح می داند برساند.

بخش باقیمانده نیز گاهی سهمی از سهام موقوفه است یا بخشی از عواید به طور ثابت، و گاهی نیز بطور مشروط. یعنی اگر عواید و درآمد مال موقوفه از فلان مقدار زیاد آمد متولی می تواند در جهاتی که می داند مصرف نماید.

توجه بدین نکته نیز جالب است که گاهی واقف حتی در مورد باقیمانده نیز نوع مصرف را مشخص نموده ولی در کیفیت اجرای آن، امر را موکول به متولی نموده است. بدین دو مورد توجه فرمائید:

(موقوفه خانم قزوینی سال ۱۳۷۱ هـ ق) : و متولی نسبت به کم یا زیاد نمودن مصرفی از مصارف

مختصه هر محلی اختیار دارد لیکن مجموع درآمد باید در همان مصارف نامبرده بالا صرف شود. (موقوفه مزرعه قلعه شور سال ۱۲۹۱ هـ ق): .. و تتمه هر چه بماند در مسجد شاه اصفهان به مصرف روضه خوانی جناب ابا عبدالله الحسین علیه السلام برسانند، به هر نحوی که متولی صلاح داند. نیز (موقوفه محال اردستان سال ۱۳۴۱ هـ ق); (موقوفه باغات لنجان و ماریین سال ۱۳۵۲ هـ ق); (موقوفه خان انارفروشان سال ۱۰۵۷ هـ ق)

۶۷. احسان

در موارد متعدد مانند (موقوفه املاک خودان شهرضا سال ۱۳۱۸ هـ ش): و مقرر شد که متولی هر عصری منافع و عایدات املاک نامبرده را .. با نظر و صوا بدید متولی و ناظر به مصارف خیریه از احسان به فقراء و ارحام واقف الَاهَمَّ فَلَآهَمَّ ..

(موقوفه حاجیه بیگم فریدنی سال ۱۳۲۰ هـ ق): و یک سهم دیگر را قدری یخ در سقاخانه و سنگاب مسجد و احسان به کسی که همه روزه ذکر مسایل و تصحیح قرائت و بیان اصول دین اثنی عشریه و عقاید حقه و فضایل اهل بیت سلام الله علیهم در عرض سال به جهت مردم کند.

۶۸. خیرات و میرّات (امور خیریه) (موقوفه مزرعه مرزآباد ارجستان سال ۱۳۳۷ هـ ش): و هر چه اضافه آید جمع می نموده باشد و بعد خیراتی دیگر ساخته که بوجه قربات محسوب شود.

(موقوفه حاج محمدحسین فلامرزیان سال ۱۳۹۰ هـ ق و ۱۳۴۹ هـ ش): و اگر باز هم از عوائد باقی بماند با نظر (متولی به مصرف) خیرات و میرّات برسد.

(موقوفه باغ آلوزرد و زمین زاجان سال ۱۳۳۰ هـ ش): درآمد سالیانه آنها را همه ساله یک هفتم آن را به مصرف صوم و صلاه و خیرات و میرّات به نیابت مرحوم حاج محمد حسین مرقوم برساند.

(موقوفه سونقان خوانسار سال ۱۳۴۳ هـ ش): که عواید و منافع آنها پس از وضع حق التولیه و حقوق دیوانی الی الابد یک سوم آن صرف خیرات و میرّات متولی رقبه هر طور صلاح و مقتضی بداند نمایند.

۶۹. ردّ مظالم

ردّ مظالم در اصطلاح فقهی اسلامی، یعنی برگرداندن مواردی را که انسان در حقّ کسی ظلم نموده است به او.

اطلاق این عبارت در مواردی است که انسان نمی داند مورد ستم چه شخص یا اشخاصی بوده است. لذا در نیت می گیرد که فلان مبلغ خیرات باشد در حقّ افرادی که حقّی از آنها ضایع شده و به نحوی مورد ستم واقع شده اند تا ثواب آن خیرات، عاید آنها گشته و ذمه شخص ظالم بری گردد.

(موقوفه یخچال محله ترواسکان سال ۱۳۳۲ هـ ق): که منافع عاید شده را به مصرف میرّات و ردّ مظالم آن مرحومه مسطوره برسد.

(موقوفه مزرعه اشرف آباد سال ۱۳۷۲ هـ ق و ۱۳۳۲ هـ ش): و اگر به نظر متولی و ناظر شرعاً مستحق نباشد مورد ندارد و این اعمال نسبت به مستحقّ خمس و زکوة و در مظالم هست و در مورد فقرائی

که مشمول باشند باید عمل شود.

۷۰. مصالح عامه (موقوفه فشارکی زاده سال ۱۳۷۶ هـ ش)

۵. روشنائی

در میان مصارف موقوفات ، به مسأله روشنائی مکانهای مذهبی و مکانهای عمومی، اهتمام خاصی شده بطوری که در بعضی از موارد بیشترین سهم از درآمد موقوفه را به خود اختصاص داده است. این امر حاکی از بینش دقیق مسلمانان در رعایت حقوق زائران و رفاه حال ارادتمندان مکتب اهل بیت علیهم السلام و مسائل رفاه عمومی است. در ذیل به موارد مختلف این مصارف اشاره می کنیم:

۷۱. روشنائی روضه نجف اشرف (موقوفه خانات عباس آباد سال ۱۲۲۰ هـ ق:

موقوفه درب باغ قلندران سال ۱۱۸۸ هـ ق)؛ (موقوفه شیشه گر خانه نیم آورد سال ۱۲۲۲ هـ ق)

روشنائی روضه سید الشهداء علیه السلام (موقوفه بست چهارباغ سال ۱۲۷۵ هـ ق)؛ (موقوفه

شیشه گر خانه نیم آورد سال ۱۲۲۲ هـ ق)

روشنائی روضه کاظمین علیهما السلام (موقوفه شیشه گر خانه نیم آورد سال ۱۲۲۲ هـ ق)

روشنائی روضه علی بن موسی الرضا علیه السلام (موقوفه خانات عباس آباد سال ۱۲۲۰ هـ ق)

روشنائی عتبات عالیات (ضمیمه موقوفه شیشه گری)؛ عرضه می دارد اقل الطلبة میرزا ابراهیم نواب در خصوص کل شش دانگ هر یک از کاروانسرای واقعه در نیم آورد قرب مسجد نو اصفهان معروف به سرای شیشه گر خانه و تمام بازارچه شیشه گر خانه از بدو الی الختم آن . . . که از قرار حدود ذیل است و از موقوفات جهت روشنائی در عتبات عالیات عرشی درجات است.

روشنائی روضه حضرت ابا الفضل العباس علیه السلام (موقوفه بست چهارباغ سال ۱۲۷۵ هـ ق)

روشنائی مسجد ذکر الله (موقوفه دکان پنبه دوزی سال ۱۳۲۴ هـ ق)

روشنائی مسجد جامع اصفهان (موقوفه مزرعه قلعه خان و حسن آباد قهاب سال ۱۲۷۸ هـ ق)؛

(موقوفه کارخانه و املاک محله کاردر اریجه سال ۱۳۴۲ هـ ق)

روشنائی مسجد قریه (موقوفه اشجار توت سال ۱۲۱۹ هـ ق)؛ و مقرر کرد هر قدر از اشجار مذکوره که

در ضمن اصلاح آن بریده گردد، یا بواسطه خشک شدن با باد، قطع گردد و بیفتند و یا بواسطه امر ثانی یا ثالث از دلیل ، قطع شود صرف روشنائی و بوری و تعمیرات مسجد قریه مذکوره نمایند.

روشنائی مسجد محاذی خان (موقوفه منارکله اصفهان سال ۱۱۰۱ هـ ق)

روشنائی مسجد استاد نوروز بناء (موقوفه دکاکین خارج دروازه سید احمدیان سال ۱۲۵۶ هـ ق)

روشنائی مسجد میرزا باقر (موقوفه دکاکین بازار بیدآباد سال ۱۳۳۹ هـ ق)

روشنائی مسجد کلوله (موقوفه محله کاردر سال ۱۳۰۹ هـ ق)

روشنائی مسجد خیابان دستگرد (موقوفه مسکونی دستگرد سال ۱۳۵۴ هـ ش)

روشنائی هر مسجدی که متولی می خواهد (موقوفه دکان زغالی سال ۱۳۲۳ هـ ق)

پس از مساجد امامزادگان واجب التکریم مورد توجه واقفان در اصفهان بوده است. روشنائی امامزاده سودان (موقوفه باغ قاضی و امامزاده سودان سال ۱۳۴۸ هـ ق) در بعضی از وقفنامه ها به دیگر مکانهای مورد احترام مردم نیز مصرف روشنائی ردّ پای دارد که از آن جمله است: روشنائی مدرسه سلطانی (موقوفه شاه سلطان حسین سال ۱۱۲۳ هـ ق) روشنائی مزار مرحوم علامه مجلسی در اصفهان (موقوفه مزرعه قلعه خان و حسن آباد قهاب سال ۱۲۷۸ هـ ق) روشنائی مقبره کلباسی (موقوفه حاجیه بیگم فریدنی سال ۱۳۲۰ هـ ق): که در مقبره مقدسه حضرت حجة الاسلام کلباسی - نور الله مضجعه - جنب مسجد حکیم که صرف روشنائی و حصر آنها بشود. حتی در بعضی از وقفنامه ها توجه به روشنائی مکانهای عمومی نظیر حمام شده که البته دقت واقف به روشنائی حمام با توجه به اینکه بیشترین مراجعه به حمامهای قدیمی قبل از اذان صبح تا طلوع آفتاب بوده در خور توجه است. روشنائی حمام محله (موقوفه املاک خودان شهرضا سال ۱۳۱۸ هـ ش) روشنائی حجرات مدرسه (موقوفه مدرسه حسینیه اردستان سال ۱۰۷۶ هـ ق): و آنچه فاضل آید از اینها استیجار ختم کلام ربانی جهت واقف و صرف روشنائی حجرات طلبه مدرسه نمایند. روشنائی مجلس روضه خوانی (به نحو عموم) (موقوفه مزرعه سرهنگ آباد سال ۱۳۱۶ هـ ق); (موقوفه قریه باطن سال ۱۲۷۸ هـ ق)

۶. رسیدگی های مالی

اصناف، گروهها و افراد زیادی در مصارف موقوفات مدّ نظر بوده اند که به تعدادی از آنها اشاره می شود. ۷۲. خمس و سهم امام و ۷۳. سادات سادات مکرم و بنی الزهراء - سلام الله علیها - همیشه مورد احترام خاص و عام بوده و هستند. فرهنگ احترام به سادات، در میان ایرانیان از قدیم الایام مکانت ویژه ای داشته است. این ارج گذاری، در میان موقوفاتی که به آنها اختصاص یافته نیز نمایانگر است. واژه سادات به نحوی مورد استفاده و استناد صاحبان وقف قرار گرفته است که از این موارد است: خمس سادات (موقوفه خانات عباس آباد سال ۱۲۲۰ هـ ق): و یک هشت یک به جهت خمس سادات آل محمد (صلی الله علیه وآله) رساند . . طلبه سادات (موقوفه جنب مسجد کمر زرین و سر بازار غاز سال ۱۱۱۰ هـ ق): و اما حجرات مزبوره، بر هر یک از اولاد و اولاد اولاد واقف و این نزلوا از طلبه علوم بوده باشند و بر سادات طلبه علوم دینی از فرقه ناجیه شیعه اثنی عشریه . . ۷۴. مخارج زوج و فرزندان (موقوفه خانات عباس آباد سال ۱۲۲۰ هـ ق) ۷۵. مخارج طلاب و محصلین علوم دینی

طالبان علوم حوزوی که شاخصان حاملین علم بوده و هستند مورد توجه واقفان قرار گرفته اند، و بخش مهمی از مصارف وقف بدانها اختصاص یافته است.

(موقوفه مدرسه نوریه سال ۱۳۳۶ هـ ق): وقف مؤبد و حبس مخلد گردانید تمامی مدرسه ... نوریه واقعه در سوق سلطان دارالسلطنه اصفهان . . بر طلبه علوم دینی و معارف نقلیه از شیعیان اثنی عشریه وقفاً صحیحاً شرعاً لازماً محتویاً علی جمیع ما توقف صحت و لزومه علیه . . . و بعد از وضع روشنائی مدرسه مذکوره و بعد از وضع هر یوم مختصر پنجاه دینار به جهت طالب علمان که در حجرات مسکن داشته باشند، و به طلب علوم دینی مشغول باشند تتمه آن چه باقی باشد میانه متولی و ناظر در امور مذکوره . .

(موقوفه بخشی از قریه قهشافران سال ۱۳۲۲ هـ ش): و بقیه عایدات به طلاب ساکنین مدرسه با ملاحظه خصوصیات طلاب در کم و زیاد وجهی که به آنها داده می شود بر حسب نظر متولی داده شود. و هرگاه بعد از مصارف مزبوره چیزی از عایدات زیاد آمد به طلاب مدرسه داده شود که قرآن و دعا بخوانند. نیز مخارج طلاب به طور مفصل در (موقوفه شاه سلطان حسین سال ۱۱۲۳ هـ ق); (موقوفه خان انارفروشان سال ۱۰۵۷ هـ ق)

۷۶. هزینه های متفرقه مساجد (موقوفه دکان سلمانی محله جمال کله سال ۱۳۰۶ هـ ق); (موقوفه فتاحی (بخش ۵ اصفهان) سال ۱۳۴۷ هـ ش); (موقوفه کارخانه صابون پزی ورنوسفاداران سال ۱۳۳۵ هـ ق): که همه ساله منافع و عوائد رقبات خمس مرقومه را . . . به مصارف تعمیرات و حصیر و روشنائی و دلو و طناب و آب کشی حوض مسجد مرقوم (یعنی مسجد آقا علی اکبر) . . .

۷۷. ایتمام (ضمیمه موقوفه زبیده بیگم سال ۱۳۳۴ هـ ق)

۷۸. زوآر (موقوفه توابع بلوک برخوار سال ۱۲۹۴ هـ ق)

۷۹. فقراء (موقوفه خانه ای در باغ کربلائی عنایت « اصفهان » سال ۱۳۷۶ هـ ش)

۸۰. مستحقین بدون حقوق (موقوفه میرجمله - خان خانان - سال ۱۰۷۳ هـ ق): و المصرف من المؤمنین من کان منهم فی ذالصلاح و السداد و طلب العلم موصوف بالاستحقاق و عسر الحال و لم یکن موظفاً من دیوان الصدارة العلیة و کان من سکنة البقعتین الشریفین المبارکتین الی غیر ذلک من الشروط الآتیة .

۸۱. عروسی افراد مجزّد (موقوفه باغات لنجان و ماربین سال ۱۳۵۲ هـ ق)

۸۲. اعزام مبلغین (موقوفه قریه ادربان سال ۱۳۷۳ هـ ق)

۸۳. کمک خرج (موقوفه مزرعه شریف آباد برخوار سال ۱۳۴۰ هـ ق)

۸۴. حق التدریس (موقوفه مزرعه مرزآباد ارجستان سال ۱۳۳۷ هـ ش)

۸۵. حقوق سالیانه مادام الحیاء (موقوفه مزرعه رجب آباد سال ۱۳۰۰ هـ ق)

۸۶. دوستان حضرت فاطمه زهرا سلام الله علیها (موقوفه ای در سعادت آباد سال ۱۳۱۹ هـ ق)

۸۷. شیعیان اثنی عشریه (موقوفه اشجار توت سال ۱۲۱۹ هـ ق)

۸۸. قرض داران (موقوفه شاه سلطان حسین سال ۱۱۲۳ هـ ق)

۸۹. ارحام (بستگان واقف) (موقوفه املاک خودان شهرضا سال ۱۳۱۸ هـ ش) و (موقوفه کوی

بیدآباد سال ۱۳۷۶ هـ ق)

۹۰. ابن السبیل (مسافر در راه مانده) (موقوفه مزرعه صحرای قریه کروچ سال ۱۳۱۱ هـ ق) :
و نصف دیگر آن صرف ابناء سبیل و فقراء و مساکین ، چه از سادات و چه از عوام و چه از نساء هر کس
مصدق فقر و مسکنت بوده باشد ، صرف شود .

۹۱. ذاکرین اهل بیت علیهم السلام (مدآحان) (موقوفه مزرعه سرهنگ آباد سال ۱۳۱۶ هـ ق)

۹۲. امام جماعت (موقوفه ملکی در شهرضا سال ۱۳۵۹ هـ ش)

۷. تعمیرات

اهتمام واقفان به تعمیرات از آن جهت بوده که آنها علاقمند بوده اند موقوفه آنها که بناست طبق موازین
شرعی تا ابد باقی بماند، همواره مورد توجه بوده و از خرابی و نیستی محفوظ بماند. بنابراین با اختصاص
سهمی به تعمیرات، بهانه نسلهای بعد را از عدم بودجه و خرابی موقوفه قطع می کرده اند. تعمیر اعیان
موقوفه به صورتهای مختلف در موقوفات تصریح شده است مانند:

۹۳. تعمیر روضات مقدّسه - ۹۴. تعمیر اعیان موقوفه - ۹۵. تعمیر مساجد و امامزادگان - ۹۶.
تعمیرات و هزینه های متفرقه امامزادگان - ۹۷. تعمیرات و هزینه های متفرقه مدارس علمیه - ۹۸.
مصارف مقبره واقف - ۹۹. تبدیل به احسن - ۱۰۰. تعمیر و هزینه های مدارس - ۱۰۱. بنا یا توسعه
مسجد - ۱۰۲. مرمت

مرمت در اسناد ذکر شده مراد مرمت بنا و تعمیر آن می باشد نه مرمت کتاب چنانچه در این اسناد
ملاحظه می شود: (موقوفه مدرسه نوریه سال ۱۳۳۶ هـ ق)؛ (موقوفه مدرسه حسینیه اردستان سال ۱۰۷۶
هـ ق)؛ (موقوفه شاهزاده محمد (شاه لارکان) سال ۱۲۱۴ هـ ق)؛ متعلق به امام زاده واجب التعظیم بود
دائر نمود در اراضی آنها زراعت کرده آنچه حاصل و منفعی که هر ساله به هم رسد بعد از وضع مرمت بام
اندوه و قیمت بوریاء ..

۸. سود رسانی

۱۰۳. ازدیادِ منافعِ عینِ موقوفه (موقوفه قریه باغ شاه لنجان مشهور به باغ ملک سال ۱۳۳۱ هـ ق) :
و بعد از وضع مخارج لازمه به جهت بقاء عین موقوفه و آبادی و ازدیاد منفعت آن یک عشر ..

۹. اجرت

در نظر گرفتن اجرت به جهت نظارت امر موقوفات یا اجرت برای افراد مختلف که در مساجد ، مدارس ،
امامزادگان ، یا دیگر بناها مشغول کار بوده اند امری مرسوم در بسیاری از موقوفات است تا افرادی که
سرپرستی موقوفه را بدست می گیرند دغدغه مادی نداشته باشند .

۱۰۴. حق التولیة (موقوفه خانم قزوینی سال ۱۳۷۱ هـ ق) : آن چه بعد از وضع مخارج فوق باقی بماند

یک عشر آن را متولی به عنوان حق التولیه، برای خود منظور و برداشت نماید.
نیز (موقوفه درب باغ قلندران سال ۱۱۸۸ هـ ق)؛ (موقوفه مزرعه قلعه شور سال ۱۲۹۱ هـ ق)؛
۱۰۵. حق النظاره - ۱۰۶. اجرت خادم مسجد - ۱۰۷. اجرت مؤذن - ۱۰۸. اجرت خادم مدرسه -
۱۰۹. اجرت مستوفی - ۱۱۰. اجرت سرکارگر - ۱۱۱. اجرت کتابدار - ۱۱۲. اجرت تحویلدار - ۱۱۳.
اجرت چراغی - ۱۱۴. اجرت فزاشی - ۱۱۵. اجرت دربان - ۱۱۶. اجرت آبکش - ۱۱۷. اجرت باغبان -
۱۱۸. اجرت پامنبری - ۱۱۹. اجرت روضه خوانی
(مانند موقوفه شاه سلطان حسین سال ۱۱۲۳ هـ ق) . . . صرف اخراجات تعزیه از اجرت روضه خوان
و پای منبری و بترائی و شمع و چراغ و اطعام و سایر لواحق و ضروریات تعزیه مزبور به حسب مناسبت
و مصلحت نمایند . . .

۱۰. مخارج دولتی

۱۲۰. مالیات و ۱۲۱. وجوهات دیوانی
وجوهات دیوانی را می توان بخشی از مالیاتهای حکومتی محسوب نمود ولی در بعضی از اسناد یا بطور
مستقل ذکر شده یا اینکه علاوه بر مالیات و عوارض به وجوهات دیوانی نیز تصریح شده است.
(موقوفه توابع بلوک برخوردار سال ۱۲۹۴ هـ ق)؛ و متولی هر زمان بعد از وضع مخارج لازمه بقاء عین
و موجبات دیوانی . . .
نیز (موقوفه قریه باطلان سال ۱۲۷۸ هـ ق)؛ (موقوفه باغ قاضی و امامزاده سودان سال ۱۳۴۸ هـ ق)

۱۲۲. مصوبات دولتی

در بعضی از اسناد موقوفه علاوه بر عوارض و مالیاتی که بهر حال به اعیان موقوفه تعلق می گرفته
و تمامی حکومتها از موقوفات اخذ می نموده اند، برای دیگر مصوبات دولتی و حکومتی نیز که حتی در
زمان وقف پیش بینی نشده مبلغی در نظر گرفته شده که چنانچه به هر نحو، هزینه ای دامنگیر عین موقوفه
گشت، از منافع موقوفه کسر شده و بقیه به مصرف مورد نظر برسد.
(موقوفه مزرعه شریف آباد برخوردار سال ۱۴۰۳ هـ ق)؛ مجموع حاصل و منافع وقف مزبور را بعد از وضع
توجهات دیوانی و استصوابیات مملکتی که تعلق به مالک دارد . . .

۱۱. تجهیزات

۱۲۳. حصیر، بوریاء، زیلو (مسجد، مدرسه، امامزاده، مقبره) - ۱۲۴. خاکه زغال - ۱۲۵. فرش مساجد
و امامزادگان
به طور مثال (موقوفه دکاکین بازار بیدآباد سال ۱۳۳۹ هـ ق)؛ و هرگاه منافع چهار دانگ از سه باب
دکان از روشنائی زیاد آمد صرف بر حصیر و فرش مسجد نمایند . . .

(موقوفه شاهزاده محمد (شاه لارکان) سال ۱۲۱۴ هـ ق): آنچه حاصل و منافی که هر ساله به هم رسد بعد از وضع مرمت بام اندوه و قیمت بوریاء و فرش و سوخت چراغ . . . ۱۲۶ . قلیان

در دوره قاجار - خصوصاً - ، قلیان لازمه روضه خوانی در اصفهان بوده است. این سنت هنوز نیز در بعضی از روضه های سنتی اصفهان برقرار است، احترام به شرکت کننده در روضه حضرت ابا عبدالله الحسین علیه السلام اقتضا می کرده که عده ای از واقفان، هزینه های مختلف روضه خوانی را از جمله قلیان، قهوه، چای، قند، شربت در وقف نامه مندرج نمایند.

(موقوفه قریه باطن سال ۱۲۷۸ هـ ق): از تهیه و انجام اسباب تعزیه داری و آب یخ و شربت و قهوه و قلیان . . . از وضع و شریف و غریب و الیف و فقیر و غنی.

نیز (موقوفه مزرعه سرهنگ آباد سال ۱۳۱۶ هـ ق); (موقوفه دکاکین قرب مسجد ذوالفقار و دروازه اشرف سال ۱۲۷۲ هـ ق) و (موقوفه معصوم آباد قمشه سال ۱۳۱۱ هـ ق) در دیگر موقوفات به این تجهیزات نیز تصریح شده است:

۱۲۷ . پاپوش (کفش) - ۱۲۸ . جاروکشی - ۱۲۹ . گلاب - ۱۳۰ . تنباکو - ۱۳۱ . بخور - ۱۳۲ .
ذغال (زغال) (برای مصرف عزاداران) - ۱۳۳ . شمع (برای مسجد یا امامزاده) - ۱۳۴ . چراغ (برای مسجد یا امامزاده و دیگر اماکن مقدسه)

۱۲ . رسیدگی به درختان و گیاهها

۱۳۵ . زراعات (موقوفه مدرسه نوریه سال ۱۳۳۶ هـ ق): آن چه وجه اجاره و حاصل و منافع آنها شود بعد از وضع الخراجات و حقوق دیوانی و مؤنات زراعات و مرمت و تعمیرات مدرسه.
۱۳۶ . وسائل زراعت (موقوفه مزرعه اشرف آباد سال ۱۳۷۲ هـ ق و ۱۳۳۲ هـ ش)
۱۳۷ . اصلاح باغ (موقوفه قریه باطن و قلعه آن سال ۱۲۷۸ هـ ق)
۱۳۸ . نقب، آبیاری و تعمیر قنات (موقوفه قریه ادریان سال ۱۳۷۳ هـ ق): وقف نمودند که عوائد و منافع آن بعد از وضع مصارف محلی و نقب قنات و غیره، صرف در تعظیم شعائر اسلامی . .

پی نوشت:

۱. بدیهی است در صورتی که شخص ستمدیده، مشخص باشد باید رضایت او جلب شود، و در این مورد به جلب رضایت او و برگرداندن حق او رد مظالم گفته نمی شود.